

Dorota SUKIENNIK*
Politechnika Szczecińska

WŁAŚCIWOŚCI REOLOGICZNE A ILOŚĆ WYDZIELONEGO CIEPŁA PODCZAS TWARDNIENIA ZACZYNÓW CEMENTOWYCH

Streszczenie. W artykule przedstawiono zależności między właściwościami reologicznymi a ciepłem hydratacji zaczynów cementowych na bazie cementu CEM I z cementowni Góraždze. Omówiono zmiany lepkości oraz proces wydzielania ciepła zaczynów w zależności od ich stosunku wodno-cementowego, oraz wpływu domieszek opóźniających wiązanie. Przedstawiono również zależność zmian lepkości i ciepła twardnienia dla cementu z domieszkami i bez domieszek.

RHEOLOGICAL PROPERTIES VERSUS THE AMOUNT OF HEAT RELEASED DURING CEMENT PASTES SETTING

Summary. The paper presents relationships between rheological properties and the heat of hydration for cement pastes based on CEM I cement from the Góraždze cement plant. Changes in viscosity as well as the process of heat release from pastes depending on their water-cement ratio and the influence of setting retarders have been discussed. The changes in viscosity and heat of setting have been presented for cements with and without additives.

1. Wprowadzenie

W technologii realizacji konstrukcji żelbetowych istotne znaczenie ma okres zachowania urabialności mieszanki betonowej – wyrażający dopuszczalny czas jej transportu oraz układania i zagęszczania w deskowaniu. Okres ten zależy między innymi od temperatury otoczenia, zastosowanych dodatków i domieszek chemicznych.

Jednocześnie, w okresie kiedy mieszanka zachowuje właściwości plastyczne, następuje postęp hydratacji powodujący wydzielanie ciepła. W literaturze przyjmuje się, że około 10% całkowitego ciepła twardnienia cementu wydziela się w okresie pierwszych 6 godzin hydratacji.

* Opiekun naukowy: Dr hab. inż. Włodzimierz Kiernożycki, prof. Pol. Szczecińskiej

Ilość wydzielanego ciepła zależy od różnych czynników: składu chemicznego i mineralogicznego cementu, stopnia zmielenia cementu, zawartości gipsu, temperatury twardnienia, składu betonu i zawartości dodatków.

W artykule przedstawiono wybrane wyniki badań: zmian właściwości reologicznych i wydzielania ciepła twardniejących zaczynów cementowych.

2. Program i metodyka prowadzonych badań

2.1. Charakterystyka wybranych zaczynów

W tablicy 1 przedstawiono składy i oznaczenia badanych zaczynów.

Tablica 1

Oznaczenie	450 g cementu, 225 g wody	Oznaczenie	450 g cementu, 180 g wody	Oznaczenie	450 g cementu, 135 g wody
	opóźniacz		opóźniacz		opóźniacz
CEM I 32,5R-05	-----	CEM I 32,5R-04	-----	CEM I 32,5R-03	-----
CEM I 32,5R-05-M5	0,5%	CEM I 32,5R-04-M5	0,5%	CEM I 32,5R-03-M5	0,5%
CEM I 32,5R-05-R2	-----	CEM I 32,5R-04-R2	-----	CEM I 32,5R-03-R2	-----
CEM I 42,5R-05	-----	CEM I 42,5R-04	-----	CEM I 42,5R-03	-----
CEM I 42,5R-05-M5	0,5%	CEM I 42,5R-04-M5	0,5%	CEM I 42,5R-03-M5	0,5%
CEM I 42,5R-05-R2	-----	CEM I 42,5R-04-R2	-----	CEM I 42,5R-03-R2	-----
CEM II 32,5N BV-05	-----	CEM II 32,5N BV-04	-----	CEM II 32,5N BV-03	-----
CEM II 32,5N BV-05-M5	0,5%	CEM II 32,5N BV-04-M5	0,5%	CEM II 32,5N BV-03-M5	0,5%
CEM II 32,5N BV-05-R2	-----	CEM II 32,5N BV-04-R2	-----	CEM II 32,5N BV-03-R2	-----

Analizie poddano próbki zaczynów o zawartości cementu 450 g i różnej zawartości wody zarobowej (od 135 g do 225 g).

Stosowano różne cementy CEM I i CEM II, a także dodatki opóźniające wiązanie.

2.2. Badania reologiczne

Zaczyny cementowe wykonywano w warunkach laboratoryjnych. Przygotowywano próbki o masie cementu 450 g i wody od 135 g do 225 g. Do przygotowania zaczynu używano wody destylowanej o temperaturze $\sim 20^{\circ}\text{C}$. Próbki umieszczano naczyniach o pojemności ok. $0,5 \text{ dm}^3$. Próbka była wstępnie mieszana z prędkością 250 obr/min przez

okres 10 min. Następnie odstawiana na okres 5min. Pomiary reologiczne rozpoczynano po 15 min kontaktu cementu z wodą. Następne pomiary wykonywano w odstępach 1 godz. stosując podobną procedurę badawczą.

2.3. Badania kalorymetryczne

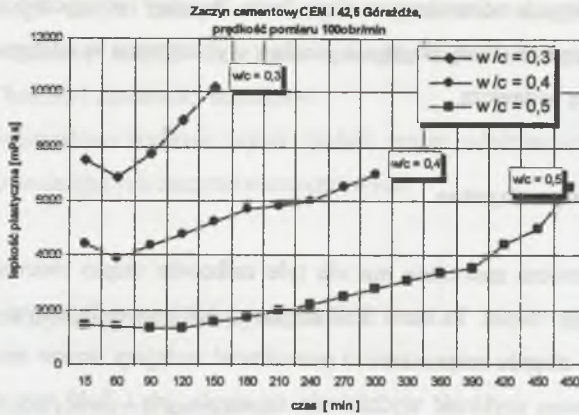
W praktyce istotne znaczenie ma nie tyle całkowite ciepło twardnienia, ile szybkość wydzielania się tego ciepła. Ta sama ilość ciepła wydzielona w dłuższym okresie czasu może ulec w większym stopniu rozproszeniu i powodować mniejszy wzrost temperatury wewnątrz konstrukcji. Zarówno szybkość wydzielania się ciepła, jak i ilość tego ciepła można łatwo zmierzyć w kalorymetrze adiabatycznym [1].

W pracy przedstawiono wyniki badań kalorymetrycznych początkowego okresu hydratacji cementu, w którym mieszanka betonowa pozostaje w stanie lepkoplastycznym umożliwiającym przeprowadzenie pomiaru właściwości reologicznych.

Badania ciepła hydratacji przeprowadzono metodą kalorymetryczną na zaczynach cementowych. Badaniom podano próbki o masie 30 g. Umieszczano je w kalorymetrze i obserwowano ilość wydzielanego ciepła w okresie pierwszych 7 dni, licząc od chwili kontaktu cementu z wodą. W rezultacie otrzymano zależność ilości wydzielonego ciepła od czasu trwania hydratacji.

3. Wyniki badań i ich analiza

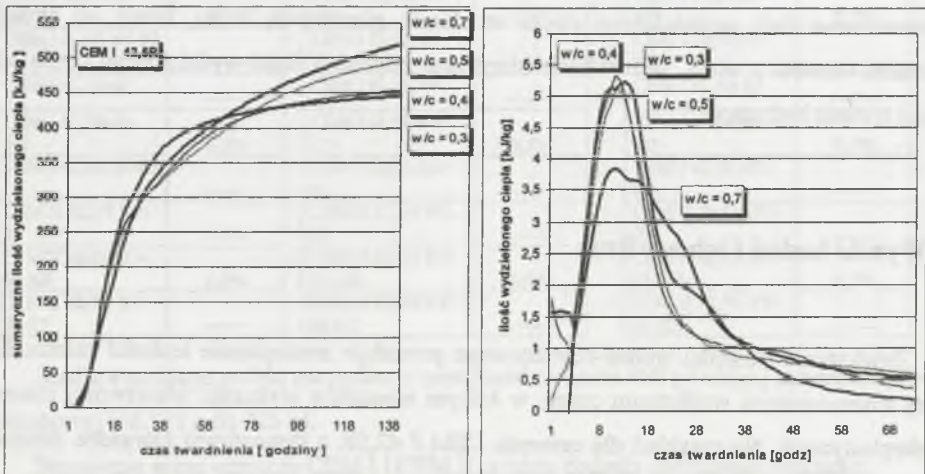
Zwiększenie stosunku wodno-cementowego powoduje zmniejszenie lepkości mieszanki przy równoczesnym wydłużeniu czasu, w którym mieszanka wykazuje właściwości cieczy lepkoplastycznej. Na przykład dla cementu CEM I 42,5R z cementowni Górażdże zmiana stosunku wodno-cementowego z 0,3 na 0,5 powoduje ponaddwukrotnie wydłużenie tego okresu.

Rys. 1. Zależność lepkości plastycznej od czasu, który minął od zarobienia mieszanki dla cementu portlandzkiego CEM I 42,5R o różnym stosunku w/c

Fig. 1. Graph of viscosity dependence on time for the water-cement ratio for concrete CEM I 42,5R

Wynik pomiaru lepkości jest również zależny od prędkości obrotowej sondy, im większa prędkość obrotowa sondy, tym mniejsza lepkość. Do dalszej analizy wybrano prędkość 100 obr/min, ponieważ pomiar jest obarczony mniejszym błędem.

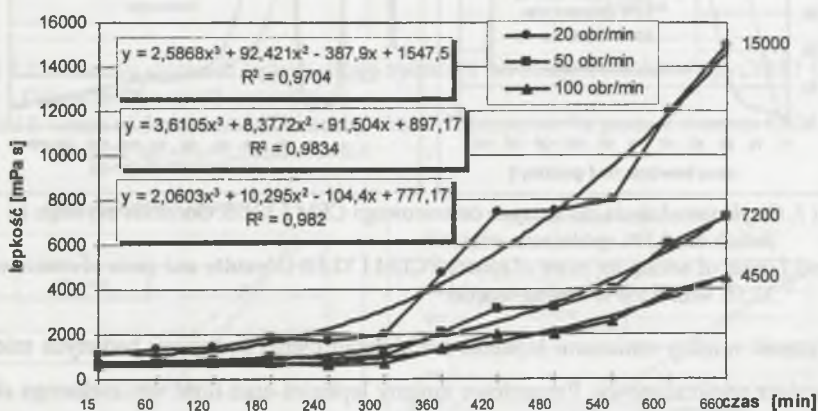

Rys. 2 i 3. Ciepło twardnienia dla zaczynu cementowego CEM I 42,5R Górażdża dla różnych w/c
Fig. 2 and 3. Heat of setting for paste of concrete CEM I 42,5R Górażdża for the various water - cement ratios

Na rysunkach 2 i 3 przedstawiono zależność ciepła hydratacji zaczynu cementowego CEM I 42,5R w zależności od stosunku wodno-cementowego w/c. Można zauważyć, że im wyższe jest w/c, tym większa jest całkowita ilość wydzielonego ciepła. Przykładowo, całkowite ilości wydzielonego ciepła ustalone w okresie 138 godzin wynoszą odpowiednio:

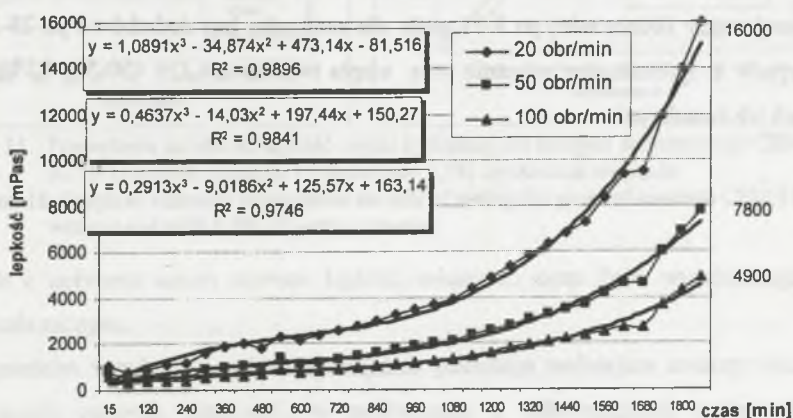
przy stosunku wodno-cementowym $w/c=0,7$, $Q=518$ kJ/kg, a przy $w/c=0,3$, $Q=445$ kJ/kg. Dla zaczynów o wartości stosunku wodno-cementowego $w/c=0,7$ ilość wydzielonego ciepła w jednostce czasu wynosi 3,8 kJ/kg, natomiast przy $w/c=0,3$ osiąga wartość 5,3 kJ/kg.

Kolejne wykresy 4 i 5 przedstawiają zależność lepkości od czasu hydratacji zaczynu cementowego CEM I 32.5R Górażdże bez dodatków i z 0,5% dodatkiem opóźniacza wiązania. Jak widać, końcowa lepkość obu zaczynów jest zbliżona, a opóźniacz powoduje przesunięcie czasu pozostawania mieszanki w stanie lepkoplastycznym z 11 do 31 godzin. Dla tych samych mieszanek przeprowadzono również badania kalorymetryczne, a ich wyniki pokazano na rysunkach 4 i 5.

Rys. 4. Zależność lepkości od czasu hydratacji dla zaczynu cementowego CEM I 32.5R Górażdże

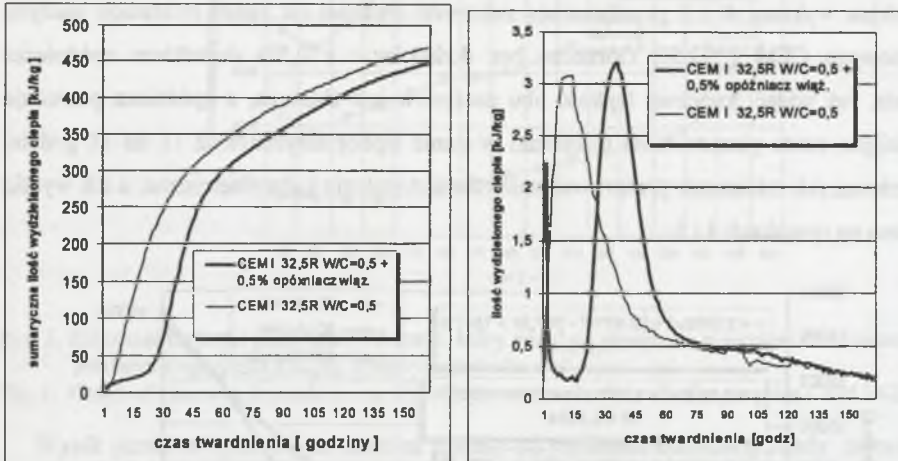
Fig. 4. Graph of viscosity dependence on time for paste of concrete CEM I 42,5R Górażdże

Rys. 5. Zależność lepkości od czasu hydratacji dla zaczynu cementowego CEM I 32.5R Górażdże z dodatkiem 0,5% opóźniacza wiązania

Fig. 5. Graph of viscosity dependence on time for paste of concrete CEM I 42,5R Górażdże with 0,5% of setting retarder

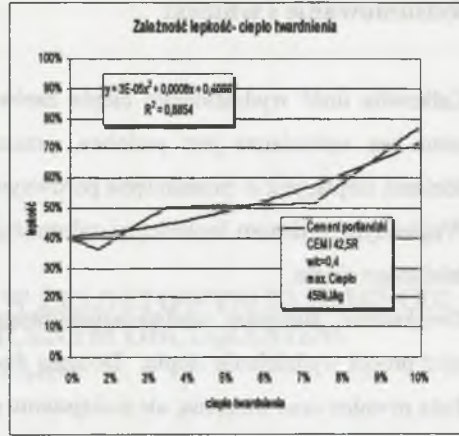
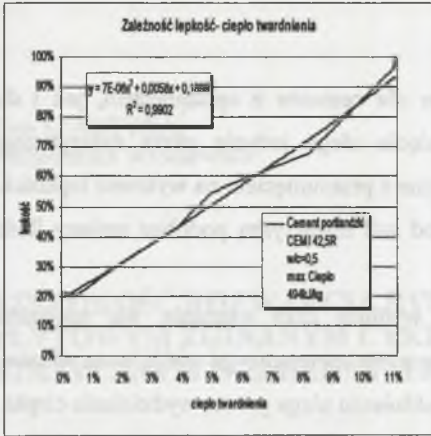
Całkowita ilość wydzielonego ciepła zarówno dla cementu z opóźniaczem, jak i dla cementu bez opóźniacza jest podobna, przesunięciu ulega jedynie okres najszybszego wydzielania ciepła, jest to przesunięcie porównywalne z przesunięciem na wykresie lepkości.

Rys. 6 i 7. Ciepło twardnienia dla zaczynu cementowego CEM I 32.5R Górażdże czystego i z dodatkiem 0,5% opóźniacza wiązania

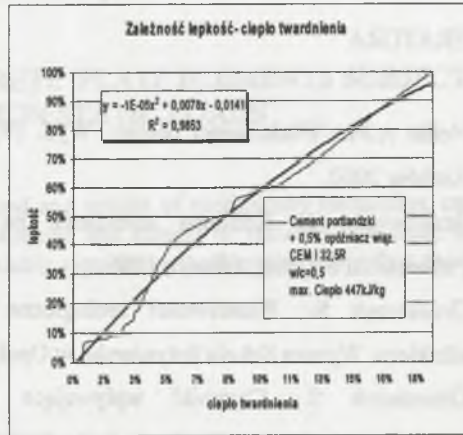
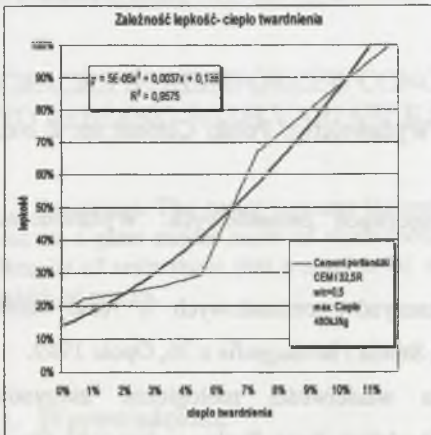
Fig. 6 and 7. Heat of setting for paste of concrete CEM I 32.5R Górażdże and paste of concrete CEM I 32.5R with 0,5% of setting retarder

Zależność między zmianami lepkości a zmianami ciepła hydratacji badanych mieszanek ma charakter wielomianowy. Procentowe zmiany lepkości oraz ilość wydzielonego ciepła w czasie ich twardnienia odniesiono odpowiednio do ich wartości końcowych uzyskanych w trakcie pomiarów: zmian właściwości reologicznych $\eta = 4500-4900$ mPas (przy prędkości pomiarowej sondy 100obr/min) po 8-11 godz. dla zaczynów bez dodatków i po 28-31 godz. dla zaczynów z opóźniaczem wiązania oraz ciepła twardnienia $Q = 450-500$ kJ/kg po 144 godzinach ich twardnienia.

Rys. 8 i 9. Procentowa zależność lepkość-ciepło hydratacji dla zaczynu cementowego CEM I 42.5R Górażdże dla w/c=0,5 i w/c=0,4

Fig. 8 and 9. Graph of dependence of viscosity - heat of hydration for paste of concrete CEM I 42.5R Górażdże for w/c=0,5 and w/c=0,4

Rys. 10 i 11. Procentowa zależność lepkość-ciepło hydratacji dla zaczynu cementowego CEM I 32.5R Górażdże czystego i z dodatkiem 0,5% opóźniacza wiązania

Fig. 10 and 11. Graph of viscosity dependence on heat of setting for paste of concrete CEM I 32.5R without and with 0.5% of setting retarder

Wraz z upływem czasu wzrasta lepkość mieszanki oraz ilość wydzielonego ciepła twardnienia zaczynu.

Z rysunków wynika, że opóźniacz wiązania powoduje wolniejsze zmiany właściwości reologicznych zaczynu (lepkości) w porównaniu z odpowiednimi zmianami ciepła twardnienia. Zaczyn niemodyfikowany twardnieje w okresie 11 godzin, natomiast modyfikowany w okresie 31 godzin przy prawie dwukrotnym wzroście ilości wydzielonego ciepła.

4. Podsumowanie i wnioski

Całkowita ilość wydzielonego ciepła zarówno dla cementu z opóźniaczem, jak i dla cementu bez opóźniacza jest podobna, przesunięciu ulega jedynie okres najszybszego wydzielania ciepła, jest to przesunięcie porównywalne z przesunięciem na wykresie lepkości.

Względny zmianom lepkości w zależności od w/c towarzyszą podobne zmiany ilości wydzielonego ciepła.

Zwiększenie stosunku wodno-cementowego wydłuża czas wiązania, ale spowalnia również proces wydzielania ciepła. Dodanie do zaczynu cementowego opóźniacza wiązania wydłuża również czas wiązania, ale mniejszemu opóźnieniu ulega proces wydzielania ciepła.

Będą prowadzone badania z użyciem różnych cementów bez dodatków i z dodatkiem przyspieszacza i opóźniacza wiązania.

LITERATURA

1. Neille A.M.: Właściwości betonu. Wyd. IV, Wydawnictwo Polski Cement sp. Z o.o., Kraków 2000.
2. Szwabowski J.: Reologia mieszanek na spoiwach cementowych. Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 1999.
3. Grzeszczyk S.: Właściwości reologiczne zaczynów cementowych a reaktywność klinkieru. Wyższa Szkoła Inżynierska w Opolu, Studia i Monografie z 36, Opole 1989.
4. Grzeszczyk S.: Czynniki wpływające na właściwości reologiczne zaczynów cementowych. Zeszyty Naukowe Politechniki Opolskiej, Seria: Budownictwo z.45, Opole 2001, s. 37.

Recenzent: Prof. dr hab. Stefania Grzeszczyk